

Bakım Kavramı ve Ahlaki Boyutu

The Concept of Caring and Its' Moral Component

(Derleme)

Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi (2010) 74–82

Doç. Dr. Leyla DİNÇ*

*Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Ankara

ÖZET

Bu makalede bakım kavramı analitik ve ahlaki bir bakış açısıyla irdelenmiş, hemşirelik bakımıyla ilgili bazı tanım ve görüşlere yer verilerek hemşirelik bakımının özgünlüğü tartışılmıştır. Kavramsal olarak bakım, özelde ise hemşirelik bakımı ahlaki boyutu olan bir olgu olarak ele alınmış ve hemşirelerin bakımla ilgili ahlaki sorumlulukları ve bakımın duyuşsal özelliklerinin farkında olmalarının önemine dikkat çekilmiştir. Hemşirelik bakımının profesyonel anlayış, bilgi ve becerileri içerdiği ve hasta-hemşire ilişkisinin bakımın bel kemiği olduğu vurgulanmıştır. Hemşirelik bakımın bel kemiği incinecek olursa bakımın artık hemşirelik için özgün olamayacağı, ancak hemşirelik bakımı olmaksızın bakımın profesyonellikten uzaklaşacağı sonucu çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bakım, hemşirelik bakımı, etik, bakım etiği, profesyonellik

ABSTRACT

This article explicated the concept of caring from an analytic and moral point of view, and discussed the uniqueness of caring in nursing by drawing on various definitions and conceptualizations about nursing care. Conceptually caring, in particular nursing care is inferred to be a phenomenon, which has a moral dimension, and attention is paid to the importance of awareness of affective component of nursing and nurses' moral responsibilities. It is emphasized that nursing care includes professional understanding, knowledge and skills, however, that the most distinctive peculiarity is the relationship between nurse-patient, which is considered as the waist bone of nursing care. It is concluded that caring can not be unique in and special to nursing if the waist bone is damaged or broken, but caring without nursing care could be unprofessional.

Key Words: Caring, nursing care, ethics, care ethics, professionalism.

Bakım Kavramı

Bakım terimi gündelik yaşantımızda çoğu kez kavramsal içeriğini hiç düşünmeden herhangi bir şeyi adlandırmak ya da nitelendirmek üzere sık kullanılabilir. Örneğin, arabanın 10.000 km bakımı, araç-gereç bakım ve onarımı, cilt bakımı, yoğun bakım, bakımevi vb. Bakım terimini herhangi bir nesne ya da olguyu adlandırmak için kullandığımızda, özne kişi değil nesnedir. İsim olarak bakım, yöneldiği nesneye, onu diğer başka nesnelere ayıran bir anlam yükler, ancak öznesi belirli bir kişi olmadığından anlamı ilişkisellikten, duygudan ve insani değer yargılarından uzak, modern üretim ilişkileri için materyalist ve ekonomik boyutu olan bir anlamdır.

Bakım terimi, Türkçe sözlüğünde ise üç farklı şekilde tanımlanmaktadır: Bakma işi; bir şeyin iyi gelişmesi, iyi bir durumda kalması için verilen emek; birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi¹.

Bakım terimini 'bakmak' olarak tanımladığımızda herhangi bir şeyi adlandırmak üzere kullandığımız halinden daha yalın ve anlam içeriğinden daha yoksun olarak kullanırız, çünkü yaşadığımız her anımızda etrafımızda olup biten ve gözümüzün görebildiği her şeye bakarız. Oysa bakmak ve görmek birbirinden farklı eylemlerdir, çünkü bakmak çoğu zaman istem dışı, rastgele ve alışagelmiş bir eylem iken, görmek baktığımız nesne ya da olguyu algılayabilmek, irademizle seçebilmek ve duyumsamaktır. Gözlerin göremediği durumlarda diğer duyu organlarımızla da algılayarak görebiliriz. Çoğu zaman görmek istediğimiz şeyleri, yani algı seçiciliğimiz kapsamına giren ve ilgimizi çeken nesne ya da olguları görürüz. Eylemimiz bakmak ve görmeyi kapsıyorsa bu durumda 'bakma işi' söz konusudur. Bakım terimi 'bakma işi' olarak ele alındığında herhangi bir nesne ya da olguyu yalnızca gözlerimizle bakmayız, onu yürek gözüyle de görür, ilgi duyarız. Sözgelimi arabanın 10.000 km bakımı bir aracın (genel olarak otomobillerin) bakıma olan ihtiyacının adlandırılmasıdır. Ancak arabamızın 10.000 km bakımını yaptıran eylemi, yani 'bakma işi' onun bakıma olan ihtiyacının hissedilmesini ve daha iyi bir durumda olmasına yönelik temennimizi ifade eder. Bu nedenle bakım terimi 'bakma işi' olarak ele alındığında özgün kılan bir anlam kazanır. Bununla birlikte 'isim olarak bakım' ve 'bakma işi' bu makalede tartışılacak olan bakım kavramının kavramsal içeriğinden oldukça uzaktır.

Bakım teriminin Türkçe sözlüğündeki ikinci anlamı, yani '*bir şeyin iyi gelişmesi, iyi bir durumda kalması için verilen emek*' olarak kullanıldığında anlam içeriği zenginleşir. Emek, insanın bilinçli olarak belli bir amaca ulaşmak için giriştiği, sonucunda bir değişime yol açan, uzun ve özenli çalışma sürecini ifade eder. Bu nedenle bakım, hem emeğin salt değeri, hem de emek vermeye değer görülen işin ya da uğraş alanının kendisine özel bir anlam yükler. Bu anlam yukarıda sözü edilen anlamlardan daha özeldir. Bunun başlıca nedeni ise iş ya da uğraşın herhangi bir nesne olması değil, bu nesneye yönelmiş olan öznenin emeğe değer bir eylemde bulunmasıdır. Bir başka deyişle insanın ve onun eyleminin değeri nesne ya da uğraşa değer katar.

Bakım terimi "**birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi**" olarak alındığında ise hem öznesi hem de objesi artık kişi ya da canlıdır. Söz konusu canlı insan olduğunda, özne ve objenin değeri insani değerler açısından önemlidir. İnsan, toplum halinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlıdır¹.

İnsan, bir kültür çevresinde yaşarken kişilerarası ilişkilerde bulunmak zorundadır. Kişilerarası ilişkiler ise insanın yaşadığı toplumun kültürel yapısı, inanç ve değerlerine göre biçimlenen ve benimsenmiş olan ahlaki ilke ve kurallara uymasını gerektirir. Ancak insanı diğer canlılar arasında özel kılan en önemli özellik özgür iradeye dayalı düşünebilme, yargıda bulunabilme yeteneği ve buna göre davranışlarını yönlendirebilmesidir. Bu nedenle insan, toplumun kültürel yapısı ve değerlerinden etkilenerek ve yaşadığı toplum içindeki ahlaki kuralları benimseyerek sosyalleşmesine rağmen, benimsediği ve uymak zorunda olduğu kuralları kendi iradesiyle düşünebilme, vicdanı ile muhakeme edebilme, yargıda bulunabilme ve düşünce ile eylem ilişkisini analiz edebilme yetisine de sahiptir. Dolayısıyla insanın içinde yaşadığı toplumun ahlaki ilke ve kurallarından etkilenmiş, ama aynı zamanda bu kurallardan bağımsız, hatta kimi zaman çelişkili ahlaki ilkeleri ve değer yargıları olabilir. Ahlak ve ahlakilik, toplumdan topluma, belirli bir toplumun gelenek ve göreneklerine, inançlara, zamana, yaşanılan coğrafya ya da bölgeye olduğu gibi, kişilere göre de farklılık gösterebilir; ahlak görecelidir². Bu açıdan değerlendirildiğinde kişilerarası insan ilişkileri değer sorunlarının yaşanabildiği ilişkilerdir.

Birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi, iki kişinin ilişkisini ve bu ilişkide emek gerektiren bir takım eylemleri içerir. Kuçuradi'ye göre³ her eylem, bir etik ilişkinin ürünüdür; etik ilişki ise belirli bütünlükteki bir kişinin belirli bütünlükteki başka bir kişiyle, yani her birimizin diğer insanlarla değer sorunlarının söz konusu olduğu ve eylemde bulunduğu ilişki olarak tanımlanır.

Kişilerarası ilişkilerde eylemler, eylemin amacı ve yerine getirilme biçimine bağlı olarak yöneldiği kişiyi olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Örneğin, bir arkadaşımızla paylaştığımız özel bir konu onun tarafından gizli tutulduğunda, bu bizim arkadaşımıza olan güvenimizi, arkadaşımızın ise güvenilirliğini pekiştirir. Sırrımız onun tarafından bir başkasına ifşa edildiğinde ise güvenimiz, arkadaşımızın ise güvenilirliği sarsılabilir. Bu durum, sır olarak kalmasını beklediğimiz konunun önemine göre kişi açısından çok daha ciddi sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle felsefenin bir alt disiplini ya da ahlak felsefesi olarak kabul edilen ve ahlaki sistematik olarak inceleyen etik, kişilerarası her tür ilişkide yer alır³.

Bununla birlikte, sözü edilen bu etik ilişki, 'birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi' olarak tanımlanan bakım olgusunda daha belirgin bir anlam kazanır. Bunun başlıca nedeni ise, bakım ilişkisinde bakıma gereksinim duyan kişinin kendi gereksinimlerini karşılayamaması ya da bakım gereksinimini bağımsız olarak karşılayabilecek güç, yetenek, istek, bilgi ve beceriden yoksun ya da bu konuda bağımlı olmasıdır. Bu durum bakıma ihtiyaç duyan kişiyi bakım veren kişiden daha güçsüz bir konumda bırakır. Bir başka ifadeyle bakım veren kişi ile bakıma ihtiyaç duyan kişi arasındaki dengesiz / asimetrik bir güç ilişkisi vardır. Bu asimetrik ilişkiye rağmen, bakıma ihtiyaç duyan kişi değer verdiği şeyleri-sözgelimi yaşamını, bedenini, sağlığını, en güçsüz ve en mahrem yönlerini- bakım sorumluluğunu üstlenen kişiye emanet eder.

Bakım ilişkisi asimetrik bir güç ilişkisi, ancak güvene dayalı bir ilişkidir. Oysa güven kırılğan, beslenmediğinde solan bir bitki gibidir⁴. Güven risklidir, istismar edilebilir. Bakım ilişkisinde bakıma muhtaç olanın savunmasız ve örselenebilir olması güven ile ilgili risk unsurunu daha da artırır. Bu nedenle 'birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi' bakma işinin öznesi ve objesi insan olduğu için

insani değerler açısından; bakım ilişkisi eşitsiz bir güç ilişkisine dayandığı ve bakım verilenin güveninin istismar edilme olasılığını içerdiğinden ahlaki açıdan anlamlıdır.

Bitkiler ve hayvanlar dâhil olmak üzere tüm canlıların varlığını sürdürebilmesi ve gelişebilmesi için bakıma gereksinimi vardır. Ancak özellikle insan yavrusu bakım olmaksızın hayatta kalamaz, gelişemez, sosyalleşemez, çünkü insan biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyal yönü olan ve bir toplum içinde başka insanlarla ilişki içinde yaşayan bir varlıktır. Hepimiz yaşamımızın belirli dönemlerinde bir başkasının bakımına ihtiyaç duyarız. Bakım gerçekten de herkes için yaşamsal bir ihtiyaç ve insan olmanın evrensel bir özelliğidir. Ancak bu yaşamsal gereksinim, aynı zamanda bizim bakımımıza ihtiyaç duyan kişilere karşı ahlaki yükümlülüğümüz için de temel sağlar, çünkü salt insan olmamız nedeniyle korunması gereken haklar kaynağını gereksinimlerden alır, haklar ise yükümlülükleri doğurur. Söz gelimi bebekler hayatta kalabilmek için bakıma muhtaçtır, annenin bebeğine bakması ise hem ahlaki hem de yasal bir yükümlülüktür. Bu yükümlülük ebeveynler tarafından yerine getirilemediğinde devlet tarafından üstlenilir. Dolayısıyla bakım, bireysel bir var olma sorunun ötesinde insan için evrensel bir gereklilik ve ahlaki yükümlülüktür⁵.

Joan Tronto⁶ bakımı şöyle tanımlar: *'bakım, en genel düzeyde, dünyamızı olabildiğince iyi yaşayabilmek için korumak, sürdürmek ve onarmak üzere yaptığımız her şeyi içeren özel bir etkinliktir. Bu dünya bizim bedenlerimizi, kendiliğimizi (benlik) ve çevremizi içerir'*.

Bir başka tanıma göre ise bakım 'insanların temel ihtiyaçlarını karşılamalarına, yeteneklerini geliştirme ve sürdürmelerine, hayatta kalabilmek ve en azından asgari düzeyde işlev görebilmek için mümkün olduğunca acıdan uzak yaşayabilmelerine yardım etmek üzere özenle ve saygılı bir şekilde doğrudan yaptığımız her şeydir'⁵.

Bu genel tanım, insanın yaşamı ve yaşadığı dünyanın varlığını sürdürebilmesi için gerekli tüm etkinlikleri, *ama - özenle ve saygılı bir şekilde yapılan tüm etkinlikleri-* bakım kapsamında ele alır. Görüldüğü gibi bakım, belirli bir mesleğe özgü değildir. Bakım tüm canlılar için temel ihtiyaç, aynı zamanda tüm insanlar için bir yükümlülüktür. Ancak, zaman, para vb. kaynakların kısıtlı olması nedeniyle herkes herkese bakamaz; herkes aynı işi yeterli ve nitelikli yerine getiremez. Toplumsal yaşamın düzenli ve etkili bir biçimde sürdürülebilmesi için belirli görev ve yükümlülükler belirli kişi ve gruplara dağıtılmalı, iş bölümü gerçekleştirilmeli, böylece daha ustalıkla, etkili ve verimli üretim sağlanmalıdır⁷. Toplumda belirli bir amaca yönelik uğraşlar ve meslekler böyle doğmuştur. Bu anlamda meslekler hem toplumsal yaşamın varlığını sürdürebilmesi, hem de toplum içinde bireyin kendi kimliğini ve konumunu belirleyebilmesi bakımından önemlidir.

Hemşirelik Bakımı

Hemşirelik uğraşı alanı insan olan ve hemşirelik bakımına temellenmiş bir meslektir. Bakım yalnızca hemşireliğe özgü değildir, ancak bakım hemşirelik için özgündür. Hemşirelik bakımını özgün kılan nedir? Bu sorunun yanıtı vermek için hemşirelik alanında bakım kavramıyla ilgili çeşitli tanımlar ve görüşler öne sürülmüştür.

Leininger⁸ bakımı antropolojik açıdan ele almış ve insanın içinde yaşadığı kültürden ayrı düşünülemeyeceğini ifade etmiştir. Ona göre bakım hemşireliğin özüdür ve

herhangi bir toplumun kültürü ile yakından ilintili bir kavramdır. Leininger bakımı ‘mevcut (belirgin) ya da olası gereksinimleri olan bir başka kişi ya da grubun yaşamını insanca sürdürebilmesi veya geliştirebilmesine ya da ölümlü yüzleşebilmesine yardım edilmesi ya da desteklenmesi’ olarak tanımlamıştır.

Bakım kavramına açık olarak yer vermemekle birlikte Virginia Henderson hemşirelik tanımını yaparken hastanın güçsüz ve bağımlı konumunu ve hemşirenin yardım edici rolünü vurgular⁹. Henderson’a göre “*Hemşirenin temel ve benzersiz görevi, sağlam veya hasta bireylere sağlıklarını korumaları veya tedavileri sırasında veya huzur içinde ölmeleri için yardım etmektir. Hemşire bu yardımı, birey yeterli kuvvet, istek ya da bilgiye sahip oluncaya ve bunları yardımsız yapabilecek duruma gelinceye kadar sürdürür*”.

Hemşirelik bakımının ilişkisel yönü ve hemşirenin yardım edici rolü, bakım kavramı ile ilgili yapılan bazı metaanaliz ve sistematik inceleme çalışmalarının sonuçlarında da görülmektedir. Örneğin, Cortis ve Kendrick¹⁰ hemşirelik bakımı ile ilgili yazın çalışmasında bakımı niteleyen özellikleri insana özgü bir özellik, bir duyuş, kişilerarası dinamik, tedavi edici bir süreç ve ahlaki yükümlülük olarak belirlemiştir. Finfgeld-Connett¹¹ bakım ile ilgili metasentez çalışmasında bakımın bağlamsal özelliği olan ve duyarlılık, yakın ilişki ve uzman hemşirelik uygulaması ile karakterize kişilerarası bir süreç olduğu sonucuna varmıştır. Sherwood¹² ise 16 niteliksel araştırmayı içeren metasentez çalışmasında bakım kavramını hastalar açısından irdelemiştir. Bu çalışmada bakım hastalar tarafından, iyileştirici bir etkileşim, hemşirelerin bilgi ve becerisi, yardım edici girişimlerde bulunulması, fiziksel ve duygusal sorunların çözümlenmesine yönelik tedavi edici sonuçlar içeren bir olgu olarak değerlendirilmiştir.

Hemşirelik bakımı ile ilgili diğer bazı tanım ve görüşler incelendiğinde ise bakımın duyuşsal ve ahlaki yönü ile kavramsallaştırıldığı görülmektedir. Örneğin Watson¹³ bakımı ‘bir değer ya da tutumun istek, niyet veya taahhüde dönüşerek kendisini somut eylemler ile ortaya koyması’ şeklinde tanımlamıştır. Baines ve ark. göre¹⁴ bakım başkalarını koruyup gözetmek, ihtiyaçlarına yanıt vermek ve desteklemek üzere zihinsel, duygusal ve fiziksel emek ortaya koymaktır. Bakım hemşireliğin geleneği ve sanatı¹⁵, ahlaki yönü olan bir olgu¹⁶, insan onurunu korumaya yönelik ahlaki bir ideal¹⁷ ya da duyarlı bir farkındalık, motivasyon ve akılcı yargıyı içeren bir erdem¹⁸⁻¹⁹ olarak kabul edilmektedir. Roach²⁰ profesyonel bakımın beş önemli özelliğinin şefkat, yetkinlik, güven, taahhüt ve vicdan olduğunu belirtmiştir.

Bakım hemşirelik alanında üzerinde en çok tartışılan ve hemşirelik uygulamalarında hemen her gün kullanılan bir terim olmasına karşın, hemşirelik literatüründe bakım kavramı konusunda üzerinde uzlaşılmış ortak bir tanım yoktur. Bununla birlikte bakım ile ilgili çeşitli tanım ve görüşler bakımın kişilerarası ilişkiye temellenen, insani ve ahlaki bir olgu olduğu konusunda yoğunlaşmaktadır. Bakım özü itibarıyla toplumdaki her bireye ahlaki bir sorumluluk yüklemekle birlikte, hemşirelik için özgün ve vazgeçilmez bir kavram olduğundan hemşirelere özel bir ahlaki sorumluluk yükler. Bunun başlıca nedenleri şunlardır:

- Bakım materyal bir nesnenin üretim işi değil, bir öznenin başka bir öznenin ihtiyaçlarına yanıt vermesini içeren, amaçlı, sistemli ve etkileşimsel bir süreçtir⁶. Hemşirelik bakımı insanın ihtiyaçlarına yöneliktir ve bir başkasının korunması ve geliştirilmesine özen gösterilen, bir başkası için ‘iyi’ olana yönelik ahlaki bir uygulamadır²¹.

- Hemşireler her yaştaki sağlıklı ya da hasta bireylerin bakımından sorumludur. Ancak bakıma gereksinim duyan kişi ve gruplar çoğunlukla hastadır. Hasta olmak, hastalığın yol açtığı fiziksel, ruhsal ve sosyal sorunların yanı sıra korku, endişe, gerginlik ve güçsüzlük duygularının da yaşanmasına neden olabilmektedir. Bilinçsiz, konfüzyonda ya da psikolojik rahatsızlığı olan, fiziksel tesbit uygulanan hastalar, çok bitkin ve güçsüz durumdaki yaşlılar, bebekler ve küçük çocuklar ise tamamen sağlık personeline bağımlı ve bakıma muhtaç; dolayısıyla savunmasız ve kolay örselenebilir konumdadır. Bu özellik, bakım verilenin korunmasını, bakım verenin ise ahlaki sorumluluğunun farkında ve duyarlı olmasını gerektirir.
- Sağlık meslek üyeleri içinde hasta ile en uzun süre ve en yakın iletişim içinde olan hemşirelerdir. Bakım fiziksel ve psikolojik açıdan yakın ilişkiyi gerektirdiği için hemşireler hastalarının en güçsüz ve mahrem yönlerini görebilmekte; onların acılarına, yalnızlık, umutsuzluk vb. duygularına tanık olabilmektedirler. Böylesine fiziksel yakınlığın ve tanıklığın bir bedeli vardır. Bu bedel, kimi zaman hastalar ile ilgili vicdani yükü olan güç kararlar almak, kimi zaman da uygun olmayan seçenekler arasında karar verememek ve ikilemde kalmaktır²²⁻²³. Örneğin hekim tarafından tanı ve prognozu hakkında yeterince bilgilendirilmeyen hastaların kaygılı ve meraklı soruları genellikle günün hemen her saatinde gördükleri hemşirelere yöneltilmektedir. Ne yazık ki *'bu konuyla ilgili sorularımızı doktorunuz yanıtlayacak ve sizi aydınlatacaktır'* şeklindeki klişeleşmiş yanıtlar hastaların kaygılarına çözüm sağlayamamaktadır. Dahası, bu tür bir kalıplaşmış yanıt, aslında doğru olanı bilen, ancak bildiğini hastasından saklamak zorunda kalan hemşirenin kendisini güçsüz ve yetersiz bir konumda hissetmesine yol açabilmektedir. Güçsüzlük ve yetersizlik duyguları ya zamanla hasta ile yakın iletişim kurmaktan kaçınma, hastanın sorunları ve kaygılarına karşı duyarsızlaşma ile ya da hemşirenin kendisini hastasının yerine koyarak onu anlaması, yani empati yapabilmenin ötesine geçmesi ve hastanın tüm duygu ve düşüncelerine ortak olarak onunla birlikte acı ve keder yaşamaya sonu çanabilmektedir. Güçsüzlük ve yetersizlik duyguları ile baş etmede kullanılabilen her iki yolun da hastaya yarar sağlayamayacağı, bakım kalitesini olumsuz yönde etkileyeceği ve duyarsızlaşmanın bile özünde hemşireye duygusal yük getireceği açıktır. Mesleki uygulamalar sırasında yaşanan duygusal yükler ise kişisel ve mesleki değerler arasında çatışma yaşanmasına ve etik ikilemlere yol açabilir. Hemşirelik uygulamalarında hemşirelerin yaşayabileceği duygusal yükün yol açtığı etik ikilemler çok çeşitli durumlarda karşılaşılabilmektedir. Demanstaki yaşlı bir hastanın aylarca enteral yoldan beslenmesi, böylece onun yaşamının uzatılması ona bakım veren hemşireye duygusal yük getirebilmektedir. Benzer şekilde günlerce şefkatle bakılan, ancak yeniden canlandırma istemi olmayan anomalili bir yeni doğanın son nefesine kadar hiçbir müdahalede bulunmadan yalnızca fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak hemşireler için ahlaki ikilem ve değer çatışmaları yaratan yaşantılardır²⁴. Dolayısıyla hasta-hemşire ilişkisi, bakım verilen kişilerle ilgili ahlaki muhakeme yapılmasını, kararların ya da karar verememenin olası sonuçlarının analiz edilmesini gerektirir. Hemşirelik bakımı ahlaki boyutu olan ve ahlaki sorumluluk almayı gerektiren bir olgudur.
- Bakımla ilgili ahlaki sorumluluk, aynı zamanda hemşirelerin bir meslek üyesi olarak topluma karşı sorumluluğu ile ilişkilidir. Hemşireler bir meslek üyesi olarak topluma karşı yeterli ve nitelikli bakım verme sorumluluğunu üstlenmişlerdir.

Bunun karşılığında ise toplum hemşirelere yetki, hizmetin karşılığında ücret, vb. ayrıcalıklar, mesleğe ise toplum için belirli bir konum tanımaktadır. Bu anlamda hemşirelik ile toplum arasında bir tür sözleşme vardır. Ancak bu sözleşme dinamiktir ve sunulan hizmetin yeterliliği ve niteliğine bağlı olarak sözleşmenin yapısı etkilenebilir ve değişebilir. Hemşirelik bakımının yeterli ve nitelikli olması genel olarak sağlık politikaları, sağlık sisteminin yapısı, sağlık kaynaklarının dağılımı, çalışılan kurumun örgütsel yapısı ve işleyişi, ekip iletişiminin niteliği gibi sağlık hizmetlerinin sunuluşu ile ilgili pek çok faktöre bağlıdır. Ancak hemşirelik bakımından öncelikle hemşireler sorumludur. Bu nedenle hemşirelerin bakımın ahlaki boyutunun farkında olması, bakımla ilgili ahlaki konu ve sorunlara duyarlı, insan ve hasta haklarına saygılı bir anlayış geliştirmesi, hemşirelik uygulamalarını özenli ve saygılı bir tutum ile gerçekleştirmesi zorunludur. Bu zorunluluk mesleki değerler ve meslek ahlakı konusunda bilgi ve tutum geliştirilmesini, mesleki uygulamaların belirli ilke ve standartlar doğrultusunda gerçekleştirilmesini gerektirir.

Ancak meslek ahlakı ile ilgili bilgi, duyuş ve tutumlar hemşirelik bakımını ayırıcı bir özellik olabilir mi? Bu noktada makalenin ikinci bölümünün başında sorulan ‘Hemşirelik bakımını özgün kılan nedir?’ sorusuna yeniden dönmek gereklidir. Bakım, duyuşsal özellikleri ve ahlaki boyutu olan bir olgudur. Bakım zarardan kaçınma, zararı önleme, zarardan kaçınmanın ya da önlemenin olanaklı olmadığı durumda zarar-yarar dengesini gözeterek yarar sağlamaya yöneliktir. Hipokrat’ın aslında hekimler için ön gördüğü ‘herşeyden önce zarar verme’ önermesi sağlık alanında uğraş veren tüm profesyoneller için önemlidir. Ancak bakımın ahlaki yönünün hemşirelik bakımında daha fazla özellik arz etmesi ve hemşirelerin bu konuda duyarlı olması hemşirelik bakımını herhangi bir bakımdan, söz gelimi anaokulundaki çocuk bakımı ya da tıbbi bakımdan ayırıcı bir özellik değildir.

Hemşirelik bakımı bakımın ahlaki yönü konusunda farkındalık ve duyarlılığın yanı sıra, bilimsel bilgi temelini ve özelleşmiş psikomotor becerileri de gerektirir. Bakımı, hemşirelik bakımı olarak özgün kılan hemşirenin doğru bilgisi (episteme), pratik aklı ve yargı yetisi (phronesis) ve özelleşmiş teknik beceri ve manevra yetisini (techne) etik ilkeler ve mesleki değerler doğrultusunda birleştirebilmesi ve özenli ve saygılı bir tutumla sunabilmesidir. Aksi halde yalnızca vicdani bir duyuş, önsezi, iyi niyet ve şefkate dayalı olarak sunulan bakım, bireylerin gereksinimlerinin karşılanması için yeterli olamayacağı gibi, bakım verilen kişiye zarar verme riskini de beraberinde getirebilir. Bilgi ve beceri eksikliği, ihmal ya da dikkatsizlik gibi nedenlerden dolayı yapılan tıbbi hatalar bireylerin yaşam hakkının ihlal edilmesi de dahil çok ciddi doğurabilmektedir. Bir hastaya yanlış kan transfüzyonu uygulanması, ven yerine arter içine ilaç enjekte edilmesi ya da katı ilaç partikülleri içeren bir ilacın (örneğin penisilin prokain) intramusküler yol yerine intravenöz yolla uygulanması, bebek ya da küçük bir çocuğa doz hesabı yapılmadan yüksek doz ilaç uygulanması, diyabetik bir hastaya fazla doz insülin uygulanması ölümle sonuçlanabilecek hatalara örnektir. Tıbbi hatalar hizmet verilen kişiye zarar verilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durum insan ve hasta haklarına, etik ilkelere aykırıdır ve hasta güvenliğine ve bakım kalitesine yönelik tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle bakımın hemşirelik bakımı olarak ayırıcı bir özellik kazanması profesyonelliği içerir.

Hemşirelik, mesleki özerkliği henüz yeterince gelişmemiş, bu nedenle de mesleki uygulamaları konusunda özdenetim ve yönetimi kısıtlı olan, ancak uzun ve emek gerektiren bir eğitim sürecine, mesleğe özgü bilimsel bilgi yükü ve becerilere dayalı bir meslektir. Bu özelliği ile hemşirelik bakımı, bakım ile ilgili herhangi bir iş ya da uğraşın etkinliğinden ayrılır. Bununla birlikte, hemşireler tarafından sunulan bakımı ayırıcı kılan en önemli özellik hemşirelik bakımının bel kemiğini oluşturan hasta-hemşire ilişkisidir. Hemşirelik bakımın bel kemiği incinecek olursa ya da kırılırsa bakım artık hemşirelik için özgün olamaz, çünkü evrensel ve insana özgü bir olgu olan bakım, hemşirelik olmadan da varlığını sürdürebilir. Ancak, hemşirelik bakımı olmaksızın sürdürülen bakımın bilişsel, duyuşsal, ahlaki ve psikomotor alanları arasındaki organik bağı kopabilir. Bakım, anlam içeriğini yitirmiş bir kavram ya da teknik becerilerden ibaret bir bakım olarak kalır.

Sonuç

Bakım karşılıklı ilişki ve güvene dayanan, ahlaki boyutu olan bir kavramdır. Hemşirelik insana ve bakım olgusuna temellenir. Hemşirelerin bakım verirken ahlaki sorumluluklarının farkında olmaları, bireylerin bakım gereksinimlerini yürek gözüyle görerek, özenli ve saygılı bir tutum geliştirmeleri önemlidir. Ancak bakımı hemşirelik bakımı olarak ayrıcalıklı kılan özellik, bakımın ahlaki ve duyuşsal yönlerinin profesyonel bilgi ve beceriler ile birleştirilerek hemşire-hasta ilişkisine yansıtılmasıdır.

Kaynaklar

1. Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi; 1983. 505/1. Bakım; s.109.
2. Pieper A. Etige Giriş. [V. Ataman, G. Sezer, Çev.]. İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 1999. p.387.
3. Kuçuradi I. Etik. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu; 1999.p.195.
4. Baier A. Trust and antitrust. Ethics 1986; 2: 231-260.
5. Engster D. Rethinking Care Theory: The practice of caring and the obligation to care. Hypatia 2005; 20 (3): 50-74.
6. Tronto JC. Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care. New York and London: Routledge; 1993.p.226.
7. Goodin R. Utilitarianism as a public philosophy. Cambridge: Cambridge University Press; 1995. p.352.
8. Leininger MM. Culture, Care, Diversity and Universality: A Theory of Nursing. New York: National League for Nursing; 1991.p.432.
9. Henderson V. The Nature of Nursing: a Definition and its Implications for Practice and Education. New York: Macmillan; 1966. p.84.
10. Cortis JD, Kendrick K. Nursing ethics, caring and culture. Nursing Ethics 2003; 10:77-88.
11. Finfgeld-Connett D. Meta-synthesis of caring in nursing. Journal of Clinical Nursing 2008; 17: 196-204.
12. Sherwood GD. Meta-synthesis of qualitative analysis of caring: defining a therapeutic model of nursing. Advanced Practice of Nursing Quarterly 1997; 3: 32-42.
13. Watson J. Nursing: Human Science and Human Care. A Theory of Nursing. New York: National League of Nursing Press; 1985.p.128
14. Baines C, Evans P, Neysmith S. Women's caring: Feminist perspectives on social welfare. Toronto: McClelland & Stewart; 1991. p.310.

15. Jasmine T. Art, Science, or Both? Keeping the Care in Nursing. *Nurs Clin N Am* 2009; 44: 415-421.
16. Smerke J. Ethical components of caring. *Critical Nursing Clinics of North America* 1990; 2/3: 509-513.
17. Gadow S. (1985) Nurse and patient: The caring relationship. In: A.H. Bishop AH, Scudder JR, editors. *Caring, curing, coping: Nurse, physician, patient relationships*. Birmingham: University of Alabama Press; 1985. p. 31-43.
18. Van Hoof S. Acting from the virtue of caring in nursing. *Nursing Ethics* 1999; 6 (3): 189-201.
19. Barker P. Reflections on caring as a virtue ethic within an evidence-based culture. *Int J Nurs Studies* 2000; 37: 329-336.
20. Roach S. *Caring: The Human Mode of Being*. 2 ed. Toronto: University of Toronto; 2002.p.166.
21. Gastmans C, Dierckx de Casterle B, Schotsmans P. Nursing considered as moral practice: A philosophical-ethical interpretation of nursing. *Kennedy Institute of Ethics Journal* 1998; 8(1): 43-69.
22. Dinç L. (2004) Hemşirelik Etiği'nin Temeli ve Hedefi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2004; 11(1): 1-10.
23. Öztürk H. Yoğun Bakım Hemşirelik Hizmetlerinde Etik. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics-Law-Hist* 2010;18(3):183-91.
24. Tschudin V. *Ethics in Nursing: The caring relationship*, 3rd ed. London: Butterworth Heinemann; 2003. p.218.